

KLASICI SVETSKE KNJIŽEVNOSTI

1. DŽORDŽ ELIOT, *VODENICA NA FLOSI*
2. F. SKOT FICDŽERALD, *VELIKI GETSBI*
3. ANTON ČEHOV, *PRVI LJUBAVNIK*
4. HJUBERT SELBI, *POSLEDNJE SKRETANJE ZA BRUKLIN*
5. VILIJAM ŠEKSPIR, *ČETIRI TRAGEDIJE: ROMEO I JULIJA, HAMLET, MAGBET, KRALJ LIR*
6. FRANC KAFKA, *PRESUDA – SABRANE PRIPOVETKE*
7. DŽEK KERUAK, *NA PUTU*
8. VILIJAM SOMERSET MOM, *OŠTRICA BRIJAČA*
9. MARGARET MIČEL, *PROHUJALO SA VIHOROM*
10. ROBERT MUZIL, *ČOVEK BEZ OSOBINA*

ČOVEK BEZ OSOBINA

DRUGA KNJIGA

ROBERT MUZIL

Preveo
Branimir Živojinović

■ Laguna ■

Treći deo
U HILJADUGODIŠNJE CARSTVO
(ZLOČINCI)

1

Zaboravljena sestra

Kad je Ulrih predveče istog dana prispeo u ...* i izašao iz stanice, pred njim je pukao širok, plitak trg, sa kojeg su na oba kraja polazile ulice i koji je imao bezmalo bolno dejstvo na njegovo pamćenje, kao što je svojstveno već često viđenom pa zaboravljenom predelu.

„Uveravam vas, prihodi su se smanjili za dvadeset procenata, a život je postao dvadeset procenata skuplji: to čini četrdeset procenata!“ „A ja vas uveravam da je šestodnevna trka događaj koji povezuje narode!“; ti glasovi su pritom dolazili iz njegovog uha; glasovi iz kupea. Onda je sasvim jasno čuo: „Uprkos tome, operu više cenim od svega!“ „To verovatno predstavlja vaš sport?“ „Ne, to je strast.“

Povio je glavu, kao da mora istresti vodu iz uha: voz je bio prepun, a putovanje dugačko; kapi opšteg razgovora, koji tokom vožnje behu prodrli u njega, sad potekoše natrag. Ulrih je usred veselosti i žurbe prispeća, koje stanična kapija kao ušće cevi pušta da isteku na mirovanje trga, sačekao dok to nije počelo samo u kapima da teče; sad je stajao u usisnom prostoru tišine koja dolazi posle buke.

A istovremeno sa nemirom svoga sluha koji je time bio izazvan primetio je neobičan mir pred očima. Sve vidljivo je u

tome bilo jače no inače, i kad je pogledao preko trga, na drugoj strani su sasvim obični prozorski krstovi bili toliko crni pod večernjom svetlošću, na bledom sjaju stakla, kao da su krstovi na Golgoti. A i ono što se kretalo odvajalo se od mirovanja ulice na jedan način kakav se ne viđa u vrlo velikim gradovima. I što je išlo i što je stajalo očigledno je ovde imalo prostora da širi svoju važnost. Sa izvesnom radoznalošću u ponovnom viđenju otkrio je to i posmatrao veliki provincijski grad u kojem je proveo male, ali ne mnogo prijatne delove svog života.

U biću toga grada, kao što je vrlo dobro znao, nalazilo se nešto bezavičajno-kolonijalno: jedno najstarije jezgro nemačkog građanstva koje je pre mnogo vekova dospelo na slovensku zemlju, bilo je tu rastrošeno, tako da je osim nekoliko crkava i porodičnih imena jedva još nešto podsećalo na njega, a i od starog sedišta zemaljskih staleža, koje se kasnije nalazilo u ovom gradu, osim jedne sačuvane lepe palate malo se šta još moglo videti; ali preko ove prošlosti prostrla se u doba apsolutne uprave velika mnogoglavost carskog namesništva, s njegovim centralnim provincijskim nadležstvima, sa srednjim i visokim školama, kasarnama, sudovima, zatvorima, sedištem biskupa, svečanom balskom salom, pozorištem, sa svima ljudima koji su tu spadali i trgovcima i zanatlijama koje su povukli za sobom, tako da se najzad priključila i industrija doseljenih preduzimača, čije su fabrike, zgrada do zgrade, ispunile predgrađa i na sudbinu ovog komada Zemlje za života poslednjih naraštaja uticale jače nego sve drugo. Ovaj grad je imao istoriju, a imao je i lice, ali na njemu se oči nisu slagale sa ustima niti brada s kosom, i nad svim tim su ležali tragovi snažno uzbuđenog života koji je iznutra prazan. Može biti da je to pod posebnim ličnim okolnostima išlo naruku velikim neobičnostima.

Da to kažemo jednom rečju, kojoj se isto toliko može prigovoriti: Ulrih je osećao nešto „duševno nesadržajno“, u čemu se čovek toliko gubio da je to budilo sklonost za neobuzdana uobraženja. Nosio je u džepu neobični telegram svoga oca i

znao ga napamet: „Stavljam ti do znanja događaj moga preminuća“, tako je stari gospodin dao da mu se saopšti – ili treba li reći: saopštenje? – i u tome je ovo već bilo izraženo, jer dole se nalazio potpis „tvoj otac“.

Njegova ekscelencija, stvarni tajni savetnik, nikad se nije šalio u ozbiljnim trenucima: čudački sastav te vesti bio je stoga i vraški logičan, jer on je sam to obaveštavao svog sina kad je očekujući svoj kraj zapisivao te reči ili ih nekome diktirao u pero i važenje tako nastalog dokumenta odredio za trenutak pošto poslednji put udahne vazduh; štaviše, možda činjenično stanje uopšte nije bilo moguće tačnije izraziti, a ipak je od ovog postupka, u kojem je sadašnjost pokušavala da ovlada nekom budućnošću koju nije više mogla da doživi, natrag lepršao stravičan lešinski zadah gnevno istrulele volje!

Pri ovakvom držanju, koje ga je po nekoj vezi podsećalo i na prosto brižljivo neujednačen ukus malih gradova, Ulrih je ne bez zabrinutosti mislio na svoju u provinciji udatu sestru, koju će sad bez sumnje sresti za nekoliko minuta. Već je za vreme putovanja mislio na nju, jer nije mnogo o njoj znao. S vremena na vreme su u pismima njegovog oca k njemu dolazile, kao što je i nalagao red, porodične vesti, na primer: „Tvoja sestra Agata se udala“, na šta su se nadovezivali dopunski podaci, pošto Ulrih tad nije mogao da dođe kući.

A valjda posle godinu dana već je dobio i oglas o smrti njenog mladog muža; i tri godine potom, ako se nije varao, stiglo je saopštenje: „Tvoja sestra Agata se na moje smirenje odlučila da se ponovo uda.“ On je onda bio prisutan na ovom drugom venčanju pre pet godina i nekoliko dana je viđao sestru; ali sećao se samo da su ti dani bili kao neki džinovski točak od samih belih tkanina koji se neprestano vrteo. I sećao se supruga, koji mu se nije svideo.

Agata mora da je onda imala dvadeset dve godine, a on sâm dvadeset sedam, jer upravo je stekao doktorat; dakle, njegova sestra sada ima dvadeset sedam godina, a on je od onog doba

nije ni video niti s njom izmenjao koje pismo. Sećao se samo da je otac kasnije češće pisao: „U braku tvoje sestre, žalibože, kao da nije sve onako kako bi moglo da bude, iako je njen suprug izvrstan čovek.“ A pisao je i: „Veoma sam se obradovao najnovijim uspesima supruge tvoje sestre Agate.“

Ovako ili slično kazivala su pisma, kojima, nažalost, nikada nije poklanjao pažnju; ali jednom, toga se Ulrih sad ipak sasvim tačno sećao, sa prekornom primedbom da njegova sestra nema dece bila je povezana nada da se ona uprkos tome lepo oseća u svom braku, mada joj njen karakter nikad neće dozvoliti da to prizna.

„Kako li ona sad izgleda?“, mislio je. U osobenosti staroga gospodina, koji ih je tako brižno jedno o drugom obaveštavao, spadalo je i to da ih je oboje u nežnom dobu, odmah po smrti njihove majke, udaljio iz kuće; bili su odgajani u odvojenim institutima, i Ulrih, koji se nije dobro učio, često nije smeo doći kući za raspust, tako da sestru zapravo već od detinjstva, kad su se svakako veoma voleli, nije više kako treba viđao, izuzev jedno duže druženje kad je Agati bilo deset godina.

Ulrihu se činilo prirodno da u tim okolnostima nisu ni izmenjivali pisma. A i šta bi pisali jedno drugom?! Kad se Agata prvi put udala, on je, kako se sad setio, bio potporučnik i ležao je u bolnici zbog rane zadobijene u dvoboju: bože, kakav magarac je bio! U osnovi uzev, čak koliko raznih magaraca! Jer zaključio je da sećanje na potporučnika s ranom uopšte tu ne spada: naprotiv, bio je zamalo već inženjer i imao je „važna posla“, pa ga je to sprečilo da dođe na porodičnu svečanost!

A o njegovoj sestri pričalo se kasnije da je veoma volela svog prvog muža; ne seća se više od koga je to saznao, ali šta to najzad znači: „veoma je volela“!? To se tako kaže. Ponovo se udala, i tog drugog muža Ulrih nije mogao da smisli; to je bilo jedino pouzdano! Nije ga mario ne samo po ličnom utisku nego i po nekim njegovim knjigama koje je čitao, i može biti da je od tada svoju sestru ne sasvim nenamerno izgubio iz sećanja. Tu

nije postupao kako valja; ali morao je u sebi priznati da se čak i poslednje godine, kad je mislio na toliko raznih stvari, nijedan jedini put nije nje setio, pa ni kad je primio vest o očevoj smrti.

Ali pred stanicom je starog slugu, koji ga je dočekao da ga povede kući, upitao da li je njegov zet već stigao, i kad je saznao da profesora Hagauera očekuju tek za pogreb, obradovao se tome, i mada će do pogreba trebati da prođe najviše dva ili tri dana, ovo vreme mu se činilo kao izdvojenost neograničenog trajanja, vreme koje će on sad provesti pored sestre, kao da su najprisniji ljudi na svetu. Uzalud bi bilo da se upitao u kakvoj vezi je sve to; misao o „nepoznatoj sestri“ verovatno je bila jedna od onih prostranih apstrakcija gde nalaze mesto mnoga osećanja koja nigde nisu sasvim kod kuće.

Dok se bavio takvim pitanjima, Ulrih je polako ulazio u tuđ i dobro poznat grad koji se pred njim otvarao. Kola sa svojim prtljagom, među koji je u poslednjem trenutku pred polazak još ubacio prilično mnogo knjiga, pratio je zajedno sa starim slugom koji ga je dočekao i spadao još u njegove uspomene iz detinjstva, a spajao nastojničku i domoupraviteljsku službu sa službom univerzitetskog sluga na jedan način o čijim unutrašnjim granicama je s godinama zavladała neodređenost.

Verovatno je ovom skromno zatvorenom čoveku Ulrihov otac kazivao u pero depešu o svojoj smrti, i Ulrihove noge su začuđeno prijatno išle putem koji ih je vodio kući, dok su mu čula sad budno i radoznalo primala sveže utiske kojima nas iznenađuje svaki sve veći grad kad ga dugo nismo videli. Na jednom određenom mestu, kojeg su se setile pre njega, Ulrihove noge zajedno s njim saviše sa glavnog puta, pa se onda posle kratkog vremena našao u jednom tesnom sokaku koji su činila samo dva baštenska zida.

Ukoso pred pridošlicom dizala se dvospratna kuća sa višim srednjim traktom, i pored nje stara konjušnica, a još stisnuta uz baštenski zid nalazila se kućica u kojoj je živeo sluga sa svojom ženom; izgledalo je kao da ih je sasvim stari čovek uprkos

svem poverenju odgurnuo što dalje od sebe, a ipak ih ogradio svojim zidovima.

Ulrih je zamišljen dospeo do zaključanog ulaza u baštu i zalupio je velikim zvekirom, koji je onde umesto zvona visio o niskim, od starosti pocrnelim vratnicama, zalupio pre nego što je njegov pratilac dohitao i ispravio njegovu zabluđu. Morali su da se obilazeći zid vrate do prednjeg ulaza, gde su se zaustavila kola, i tek tu, u trenutku kad je pred sobom video zatvorenu površinu kuće, Ulrih se setio da ga njegova sestra nije dočekala i povelala sa stanice. Sluga ga je obavestio da je milostiva gospođa imala migrenu i da se posle obeda povukla u sobu, s nalogom da je probude kad dođe gospodin doktor.

Da li njegova sestra češće ima migrenu, nastavi Ulrih da pita i odmah se pokaja zbog te neumesnosti, koja je razobličila njegovu otuđenost pred starim poverenikom očevog doma i zadirala u porodične odnose o kojima je bolje bilo ćutati. „Milostiva mlada gospođa je naložila da za pola sata bude serviran čaj“, odgovorio je starac vaspitano, sa učtivo slepim licem sluga koje je na obazriv način uveravalo kako on ne razume ništa što je preko njegove dužnosti.

Ulrih nehotice pogleda ka prozorima, pretpostavljajući da bi iza njih mogla stajati Agata i izgledati njegov dolazak. Da li je ona prijatna, pitao se, i s nelagodnošću konstatovao da će boravak biti vrlo mučan ako mu se ona ne bude dopala. To što nije došla ni na stanicu ni na kućnu kapiju učinilo mu se, istina, kao crta koja budi poverenje, i u tome se pokazivala izvesna srodnost osećanja, jer tačno uzev bilo bi isto onako bezrazložno da mu ona požuri u susret kao i kad bi on sam, tek što je stigao, hteo da pohita ka odru svoga oca.

Poručio je da će za pola sata biti spreman i doveo je sebe malo u red. Soba u kojoj je bio smešten nalazila se na drugom spratu srednjeg trakta, spratu nalik na mansardu, i bila je njegova dečja soba, sada neobično dopunjena neolikim očigledno na brzu ruku prikupljenim komadima nameštaja koji služe

udobnosti odraslih. „To se verovatno ne može drukčije urediti dokle god je pokojnik u kući“, mislio je Ulrih i smestio se na ruševinama svog detinjstva ne bez teškoće, ali ipak i sa pomalo prijatnim osećanjem, koje se kao magla dizalo iz ovog patosa.

Hteo je da promeni odeću, i pritom je došao na ideju da obuče jedno domaće odelo nalik na pižamu, koje mu je palo u ruke prilikom raspakivanja. „Trebalo je da me bar u stanu odmah pozdravi!“, mislio je, i u bezbrižnom izboru ovog komada odeće nalazilo se i malo prekora, iako je osećanje da će njegova sestra već imati neki razlog za svoje ponašanje, razlog koji bi mu se mogao svideti, takođe ostalo sačuvano i presvlačenju davalo nešto od učtivosti koja se nalazi u neusiljenom izrazu poverenja.

Pižama koju je obukao bila je velika, od meke vune, bezmalo neka vrsta Pjeroove odeće, a prošarana crno-sivim kockicama i na rukama i nogama isto onako svezana kao i u struku; voleo ju je zbog njene udobnosti, koju je posle probdevene noći i dugog putovanja prijatno osećao dok je silazio niz stepenice. Ali kad je ušao u sobu u kojoj ga je čekala sestra, veoma se začudio svojoj nošnji, jer se zahvaljujući tajnom udešavanju slučaja našao pred jednim visokim, plavokosim, u nežne sive i rdastosmede pruge i kockice zaodevenim Pjeroom, koji je na prvi pogled izgledao sasvim sličan njemu.

„Nisam znala da smo blizanci!“, reče Agata, i lice joj zasja obveseljeno.

2

Poverenje

Nisu se poljubili u znak dobrodošlice, nego su samo ljubazno stajali jedno pred drugim, a onda su promenili taj položaj i Ulrih je mogao da posmatra sestru. Po visini su odgovarali

jedno drugom. Agatina kosa je bila svetlija od njegove, ali imala je istu mirisnu suvoću kože koju je on jedino voleo na sopstvenom telu. Grudi joj se nisu gubile u dojke nego su bile vitke i snažne, a udovi kao da su joj imali onaj dugačak i uzan oblik vretena koji prirodnu efikasnost spaja s lepotom.

„Nadam se da je tvoja migrena prošla, ništa se više od nje ne primećuje“, reče Ulrih.

„Nisam ni imala migrenu, to sam ti poručila samo zbog jednostavnosti“, izjavi ona, „pošto ti preko sluge svakako nisam mogla poslati komplikovanije saopštenje: bila sam jednostavno lenja. Spavala sam. Ovde sam se navikla da svakog slobodnog minuta spavam. Ja sam uopšte lenja; iz očajanja, verujem. A kad sam dobila vest da ti dolaziš, rekla sam sebi: nadam se da ću sad poslednji put biti pospana, pa sam se predala nekoj vrsti sna radi ozdravljenja; za sluginu upotrebu sve sam to posle brižljivog razmišljanja nazvala migrenom.“

„Ne baviš se nikakvim sportom?“, upita Ulrih.

„Pomalo tenisom. Ali mrzim sport.“

Dok je govorila, on još jednom osmotri njeno lice. Nije mu se činilo veoma slično njegovom; ali možda se varao, moglo mu je biti slično kao pastelna slika drvorezu, tako da se zbog različitosti materijala previđala saglasnost u linijama i plohama. Ovo lice ga je nečim uznemiravalo. Posle izvesnog vremena zaključio je da jednostavno ne može uočiti šta ono izražava. Na njemu je nedostajalo ono što dozvoljava uobičajene zaključke o nekoj ličnosti. Bilo je to sadržajno lice, ali nigde na njemu nije bilo nešto podvučeno i na običan način sažeto u karakterne crte.

„Kako to da si se takođe tako obukla?“, upita Ulrih.

„Nisam to sebi razjasnila“, odgovori Agata. „Mislila sam da to lepo izgleda.“

„Veoma lepo izgleda!“, potvrdi Ulrih smejući se. „Ali to je upravo mađioničarski trik slučaja! A očeva smrt ni tebe, kako vidim, nije mnogo potresla?“

Agata polako podiže telo na vrhove prstiju i zatim ga spusti.

„Da li je tvoj muž već ovde?“, upita njen brat, tek da nešto kaže.

„Profesor Hagauer će doći tek za pogreb.“ Kao da ju je obradovala prilika da to ime izrekne tako formalno i da ga može oturiti od sebe kao nešto tuđe.

Ulrih nije znao šta na to da odgovori. „Da, tako sam čuo“, rekao je.

Opet su pogledali jedno drugo, a onda su, kako zahteva moralna navika, prešli u malu sobu u kojoj se nalazio pokojnik.

Već celog dana je ova soba bila veštački zamračena; bila je zasićena crnom bojom. U njoj je mirisalo cveće i svetlele su zapaljene sveće. Dva Pjeroa su stajala uspravljeno pred pokojnikom i kao da su ga posmatrala.

„Neću se više vratiti Hagaueru!“, reče Agata, da bi to bilo kazano. Moglo se gotovo doći na pomisao da to i pokojnik treba da čuje.

On je ležao na svom postolju onako kako je odredio: u fraku s pokrovom do polovine grudi, na kojima je virila kruta košulja, sa rukama sklopljenim bez raspeća, sa okačenim ordenjem. Mali oštri lukovi očiju, upali obrazi i usne. Ušiven u jezivu, slepu mrtvačku kožu, koja je još deo bića, a već tuđa; putnička vreća života.

Ulrih se nehotice oseti potresen u korenu postojanja, gde nema ni osećanja ni misli; ali nigde inače. Da je morao to da izrekne, mogao bi samo da kaže da se završio jedan dosadan odnos bez ljubavi. Onako kao što loš brak čini lošima ljude koji ga se ne mogu osloboditi, tako isto čini i svaka veza sračunata za večnost, koja teško obremenjuje kad se pod njom vreme života zbrčka i nestane.

„Volela bih da si već ranije došao“, produži Agata da ga izveštava, „ali otac nije dozvolio. On je sam određivao sve što se tiče njegove smrti. Verujem da bi mu bilo mučno da umre pred tvojim očima. Ja već dve nedelje živim ovde; bilo je to užasno.“

„Da li te je bar voleo?“, upita Ulrih.

„Sve što je hteo da bude uređeno naložio je svom starom sluzi, i počev od tada ostavljao je utisak čoveka koji nema šta da radi i oseća da nema više šta da određuje. Ali otprilike svakih četvrt sata dizao je glavu i pogledom proveravao da li sam ja u sobi. To je bilo prvih dana. Sledećih dana je od toga postalo pola sata, a kasnije i celi sati, a tokom strašnoga poslednjeg dana to se uopšte desilo samo još dva ili tri puta. I svih tih dana nije mi nijednu reč rekao, sem kad bih ga nešto upitala.“

Dok je ona to pričala, Ulrih je mislio: „Ona je zapravo surova. Još kao dete mogla je na tih način biti neobično svojeglava. A uprkos tome izgleda popustljiva!“ I najednom se setio jednog snežnog usova. U nekoj šumi koju je poobarala lavina zamalo što nije izgubio život. Lavina se sastojala od mekog oblaka snežne prašine koji je, zahvaćen nezadrživom silom, postao čvrst kao planina kad se ruši.

„Jesi li ti predala depešu za mene?“, upitao je.

„Stari Franc, naravno! Sve je to već bilo određeno. On nije dozvoljavao ni da ga ja negujem. Zacelo me nikad nije voleo i ne znam zašto je poručio da dođem ovamo. Loše sam se osećala i zatvarala se u svoju sobu kad god sam mogla. I u takvom jednom satu on je umro.“

„Verovatno je time hteo da ti dokaže da si načinila grešku. Hodi!“, reče Ulrih gorko i povuče je napolje. „Ali možda je hteo da mu miluješ čelo? Ili da klečiš pored njegove postelje? Ako već ni iz kojeg drugog razloga, onda zato što je uvek čitao da tako valja činiti pri poslednjem rastanku od svoga oca. A nije prevaleo preko usana da te zamoli za to?!“

„Možda“, reče Agata.

Još jednom su zastali i pogledali se.

„Zapravo je sve to užasno!“, reče Agata.

„Jeste“, potvrdi Ulrih. „A tako malo znamo o tome.“

Kad su izašli iz sobe Agata još jednom zastade i obrati se Ulrihu: „Ja te spopadam nečim do čega ti, razume se, ne može

biti stalo: ali upravo za vreme očeve bolesti rešila sam da se ni u kom slučaju neću vratiti svome mužu!“

Ta njena tvrdoglavost natera njenog brata da se nehotice osmehne, jer Agata je dobila okomitu boru između očiju i govorila žestoko; kao da se bojala da on neće stati na njenu stranu, i podsećala je na mačku koja se grdno uplašila, pa zato hrabro prelazi u napad.

„Da li on pristaje na to?“, upita Ulrih.

„On još ništa ne zna“, reče Agata. „Ali neće pristati!“

Brat upitno pogleda svoju sestru. Ali ona žestoko zavrte glavom. „O, ne, nije ono što misliš: niko treći nije u igri!“, odvratila je.

Time je ovaj razgovor bio privremeno okončan. Agata se izvinila što nije imala više obzira prema Ulrihovoј gladi i zamo-renosti, odvela ga je u jednu sobu gde je bio pripremljen čaj, i pošto je nešto nedostajalo, sama je otišla da vidi šta treba. Ovu usamljenost Ulrih je iskoristio da, koliko je mogao, predoči sebi njenog muža, da bi je bolje razumeo. On je bio čovek srednjeg rasta, uvučenih krsta, s nogama okruženim grubo skrojenim pantalonama, pomalo debelih usana pod čekinjavim brkovima i sklonošću za kravate s krupnim šarama, što je svakako trebalo da pokaže kako on nije običan sitničav uča, nego je otvoren prema budućnosti.

Ulrih je osetio kako se u njemu ponovo budi staro nepoverenje prema Agatinom izboru, ali da ovaj čovek skriva potajne poroke, to je morao potpuno isključiti kad bi se setio iskrenog blistanja što je sjalo sa čela i iz očiju Gotliba Hagauera. „To je, jednostavno, ipak prosvećen čovek, vredan i valjan, koji unapređuje čovečanstvo na svom polju i ne upliće se u stvari koje su mu daleke“, konstatova Ulrih, pri čemu se opet setio i Hagauerovih spisa, pa je potonuo u ne sasvim prijatne misli.

Takvi ljudi se mogu okarakterisati već odmah u njihovom đaćkom dobu. Oni uče manje savesno – kako ljudi to nazivaju,

zamenjujući posledicu i uzrok – koliko uredno i praktično. Oni svaki zadatak najpre uredno pregledaju, kao što uveče odeću za sutrašnji dan moramo uredno pregledati, sve do dugmadi, ako hoćemo da se ujutru spremimo brzo i bez greške; nema nijednog toka misli koji oni pomoću pet do deset takvih pripremljenih dugmeta ne bi mogli čvrsto prikopčati u svoje razumevanje, i mora se priznati da se to razumevanje može potom svakome pokazati i da odoleva ispitivanju.

Oni na taj način postaju prvaci u razredu, a moralno nisu neprijatni svojim drugovima, dok ljudi koje kao Ulriha njihovo biće čas zavodi na lako preterivanje, a čas na isto tako sićušno umanjivanje, zaostaju iza njih na jedan način koji puzi tiho kao sudbina, pa i kad su mnogo darovitiji. Primetio je da pred ovom izuzetnom vrstom ljudi zapravo uvek oseća potajno zaziranje, jer njihova preciznost u mišljenju činila je da njegovo sopstveno zanošenje preciznošću izgleda pomalo vetrenjasto.

„Oni nemaju ni trunčicu duše“, mislio je, „a dobroćudni su ljudi; posle šesnaeste godine, kad se mladi ljudi zagrevaju za duhovna pitanja, oni prividno zaostaju malo iza drugih i nemaju pravu sposobnost da razumevaju nove misli i osećanja, ali oni i tu rade sa svojih deset dugmeta i dolazi dan kad mogu dokazati da su uvek sve razumeli, 'istina, bez ikakvih neodrživih ekstrema', i najzad su čak oni ti koji novim idejama omogućavaju ulazak u život kad su one za druge postale odavno minula mladost ili usamljeničko preterivanje!“ I tako Ulrih, doduše, kad je njegova sestra ušla, još nije mogao da zamisli šta joj se zapravo desilo, ali osećao je da bi borba protiv njenog muža, makar i nepravedna, bila nešto što bi posedovalo sasvim nedostojnu sklonost da mu priredi uživanje.

Agata je, izgleda, smatrala bezizglednim da svoju odluku razumski objašnjava. Njen brak se, što se od karaktera kakav je Hagauer drukčije nije ni smelo očekivati, nalazio u najsavršnijem spoljašnjem poretku. Nije bilo svađa, jedva je dolazilo do razlika u mišljenju; već i stoga što mu Agata, kako je

pričala, ni o jednom pitanju nije poveravala sopstveno mišljenje. Naravno, nije bilo nikakvih izgreda, ni pića, ni kocke. Čak ni momačkih navika. Pravična raspodela prihoda. Sređeno domaćinstvo. Mirno proticanje društvenog sedenja s više osoba i nedruštvenog udvoje. „Ako ga, dakle, bez razloga napustiš“, reče Ulrih, „biće presuđeno da se brak razvodi tvojom krivicom; uz pretpostavku da on uloži žalbu.“

„Neka se žali!“, požele Agata.

„Možda bi bilo dobro dozvoliti mu malo preimućstvo pri podeli imovine ako pristane na saglasno rešenje?“

„Ja sam sa sobom ponela“, odvrati ona, „samo ono što je potrebno za tronedeljno putovanje, a osim toga nekoliko detinjastih stvari i uspomena iz vremena pre Hagauera. Sve drugo neka zadrži, ne marim za to. Ali ubuduće neće imati od mene ni najmanju korist!“

Ove rečenice je opet uzvikivala iznenađujuće žestoko. To se možda moglo razumeti tako da se Agata htela svetiti za to što je tom čoveku u ranije doba dozvoljavala suviše koristi. Ulrihova borbena volja, njegov sportski duh, njegova domišljatost u savlađivanju teškoća – sve se to sad probudilo, mada mu nije bilo drago što je to primetio; jer to je bilo kao dejstvo nekog sredstva za podsticanje, koje pokreće spoljašnje afekte, dok bi unutrašnji ipak ostajali još potpuno nedirnuti. Skrenuo je razgovor i trudio se, oklevajući, da stekne pregled cele situacije. „Čitao sam i slušao ponešto od njega“, rekao je; „koliko znam, on u oblasti nastave i vaspitanja važi kao čovek sutrašnjice!“

„Da, za takvog važi“, odvrati Agata.

„Koliko poznajem njegove spise, on ne samo što je u svim sedlima siguran nastavnik nego se i rano založio za reformu naših viših nastavnih ustanova. Sećam se da sam čitao jednu njegovu knjigu u kojoj je, s jedne strane, bilo reči o nenadoknadivoj vrednosti istorijsko-humanističke nastave za moralno obrazovanje, a isto tako, s druge strane, i o nenadoknadivoj vrednosti prirodnonaučne i matematičke nastave za duhovno

obrazovanje, i treće, o nenadoknadivoj vrednosti koju čvrsto životno osećanje sporta i vojničkog vaspitanja ima za obrazovanje koje vodi ka delu. Je li to tačno?“

„Valjda će biti tačno“, složi se Agata; „ali jesi li opazio kako on citira?“

„Kako citira? Čekaj: mutno se sećam da mi je zaista nešto palo u oči. On vrlo mnogo citira. Citira stare majstore. On – naravno, on citira i one savremene, i sad sam se setio: on na način zbilja revolucionaran za gimnazijskog nastavnika citira ne samo školske veličine nego i graditelje aviona, političare i današnje umetnike... Ali to je, najzad, ipak samo ono što sam već maločas rekao, zar ne...?“ okončao je kazivanje s onim malodušnim osećanjem s kojim neka uspomena koja je promašila pa kolosek naleće na odbojnik.

„On citira tako“, dopuni Agata, „da će na primer u muzici bez ustručavanja ići do Riharda Štrausa ili u slikarstvu do Pikasa; ali nikada neće, pa makar i samo kao primer za nešto pogrešno, pomenuti neko ime koje se nije već na izvestan način odomaćilo u novinama bar time što se one njime bave kudeći ga!“

Tako je bilo. To je Ulrih tražio u svom sećanju. Digao je pogled. Agatin odgovor ga je obradovao ukusom i zapažanjem koji su bili iskazani u njemu. „Tako je on s vremenom postao vođa, tako što je kao jedan od prvih pošao za tim vremenom“, dopunio je nasmejavši se. „Svi koji će još kasnije doći već ga vide pred sobom! Ali voliš li ti naše predvodnike?“

„Ne znam. U svakom slučaju, ja ne citiram.“

„Ipak, budimo skromni“, reče Ulrih. „Ime tvoga muža znači program koji već danas za mnoge važi kao ono najviše. Njegovo delovanje predstavlja solidan mali napredak. Njegov spoljašnji uspon ne može više dugo oklevati. Od njega će pre ili posle postati najmanje univerzitetski profesor, mada se sa svojom profesijom koja mu donosi uhleblje vukao kao srednjoškolski nastavnik; a ja, vidiš li, koji nisam morao da radim ništa drugo do ono što se nalazilo na mom pravom putu, danas sam dotle

doterao da me verovatno neće snaći čak ni docentura: to je već nešto!“

Agata je bila razočarana, i verovatno je to bio uzrok što joj se lice prevuklo porcelanskim i neodređenim izrazom neke dame dok je ljubazno odgovarala: „Ne znam, možda treba da imaš obzira prema Hagaueru?“

„Kada on treba da stigne?“, upita Ulrih.

„Tek za pogreb; više vremena ne dopušta sebi da potroši. Ali nipošto neće noćiti ovde u kući, to neću dozvoliti!“

„Kako god hoćeš!“, odlučio se Ulrih neočekivano. „Ja ću ga sačekati i iskrcati pred nekim hotelom. I onda ću mu, dakle, kao što si želela, reći: 'Soba za vas je ovde pripremljena!'“

Agata se iznenadila i najednom oduševila. „To će ga strahovito naljutiti, jer to staje novaca, a on sa sigurnošću očekuje da će moći kod nas da stanuje!“ Lice joj se za tren oka promenilo i opet dobilo nešto detinjski divlje, kao u dečaka kad izvodi neki mangupluk.

„A kako je sve regulisano?“, upita njen brat. „Da li ova kuća pripada tebi, meni ili nama oboma? Postoji li testament?“

„Otac je naložio da mi se preda jedan veliki paket, u kojem bi trebalo da piše sve što moramo znati.“ Pošli su u radnu sobu, koja se nalazila na drugoj strani od pokojnika.

Opet su klizili kroz sjaj sveća, miris cveća, kroz krug ova dva oka koja ništa više nisu videla. U plamsavom polumraku Agata je za sekundu bila samo svetlucava magla, zlatna, siva i ružičasta. Našli su testament, ali sa hartijama su se vratili svom stolu gde su pili čaj i gde su onda zaboravili da otvore paket sa spisima.

Jer kad su seli, Agata je saopštila bratu da živi kao da je rastavljena od svog muža, iako pod istim krovom; nije rekla otkad to već tako traje.

To je u prvi mah ostavilo loš utisak na Ulriha. Kad udate žene poveruju da bi neki muškarac mogao postati njihov ljubavnik, mnoge među njima mu poveravaju tu bajku; i mada

mu je sestra to saopštila kao nešto zazorno, čak zapravo zapinjajući, s nespretnom odlukom da će time izazvati negodovanje, što se jasno osećalo, on se ljutio što njoj nije palo na pamet ništa bolje čime će ga obmanuti, i smatrao je to preterivanjem.

„Uopšte nikad nisam shvatao kako si mogla živeti s takvim čovekom!“, odvratio je iskreno.

Agata ispriča da je njen otac tako hteo; i šta je mogla da učini protiv toga, upitala je.

„Ali ti si tada već bila udovica, a ne neka nepunoletna devojka!“

„Upravo zato. Bila sam se vratila ocu; svi su tada govorili da sam još suviše mlada da već živim sama, jer iako sam bila udovica, imala sam tek devetnaest godina; a onda, eto, nisam ovde izdržala.“

„Ali zašto nisi izabrala nekog drugog muža? Ili studirala, pa na taj način započela samostalan život?“, pitao je Ulrih bezobzirno.

Agata samo zavrte glavom. Tek posle male počivke odgovorila je: „Rekla sam ti već da sam lenja.“

Ulrih je osećao da to nije bio nikakav odgovor. „Dakle, imala si neki poseban razlog da se udaš za Hagauera!?“

„Da.“

„Volela si nekog drugog, koga nisi mogla da dobiješ?“

Agata oklevajući reče: „Volela sam svog pokojnog muža.“

Ulrih zažali što je pomenuo ljubav na tako običan način, kao da smatra da se ne može prekršiti važnost društvene ustanove koju ta reč označava. „Kad hoćemo da tešimo, odmah delimo siromaške čorbuljake!“, pomislio je. Uprkos tome, osećao je iskušenje da i dalje govori na isti način. „A onda si primetila šta te je snašlo i počela si da Hagaueru stvaraš teškoće“, rekao je.

„Da“, potvrdi Agata. „Ali ne odmah; tek kasno“, dodala je. „Čak vrlo kasno.“

Ovde su počeli da se malčice prepiru.

Moglo se videti da su ova priznanja stajala Agatu savlađivanja, iako ih je od svoje volje iznosila i očigledno, kako je to

odgovaralo njenim godinama, u tome kako je uređen polni život videla kao važan predmet razgovora za svakoga. Već odmah prvog puta je, izgleda, želela da naiđe bilo na razumevanje bilo na nerazumevanje, tražila je poverenje i bila je, ne bez krajnje otvorenosti i strasti, odlučna u tome da pridobije brata za sebe. Ali Ulrih, još moralno raspoložen da daje, nije mogao da joj odmah izađe u susret.

Uprkos snazi svoje duše, on nipošto nije uvek bio slobodan od predrasuda koje je njegov duh odbacivao, pošto je suviše često puštao svoj život da ide kako hoće, a svoj duh drukčije. I pošto je suviše često sa uživanjem lovca u hvatanju i opažanju iskorišćavao i zloupotrebljavao svoj uticaj na žene, gotovo uvek mu je dolazila i odgovarajuća slika u kojoj je žena divljač što se ruši pod ljubavnim kopljem muškarca, i u pamćenju mu je bilo sladostrašće poniženja kojem se potčinjava zaljubljena žena, dok je muškarac veoma daleko od sličnog predavanja. Ova predstava muške moći o ženskoj slabosti danas je još veoma obična, mada su sa uzastopnim talasima omladine pored toga nastala i drukčija shvatanja, i prirodnost s kojom je Agata posmatrala svoju zavisnost od Hagauera vređala je njenog brata.

Ulrihu se činilo da je njegova sestra pretrpela sramotu, mada je nije bila stvarno svesna, kad se predala uticaju čoveka koji se njemu nije svideo, i kad je godinama izdržavala pod njim. On to nije izrekao, ali mora da je Agata pročitala nešto slično na njegovom licu, jer najednom je rekla: „Pa nisam mogla odmah pobeći od njega kad sam se već za njega udala; bila bi to preterana nastranost!“

Ulrih – uvek onaj Ulrih u položaju starijeg brata i u stanju davalacko-vaspitnog pojmovnog osiromašenja – žestoko na to podskoči i uzviknu: „Zar bi zbilja bilo nastrano trpeti gnušanje i iz toga odmah izvući sve zaključke?!“ Trudio se da ublaži te reči, osmehnuvši se potom i pogledavši sestru što je ljubaznije mogao.